

Іван Писарчук

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
аспірант кафедри кримінального права і процесу

Лев Гула

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу
lev_lviv@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ: КРИМІНАЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ

© Писарчук І., Гула Л., 2018

Розглянуто сутність криміналістичної характеристики нецільового використання бюджетних коштів посадовими особами. Окреслено основні елементи криміналістичної характеристики на її розвиток. Взято до уваги сучасне визначення криміналістичної характеристики нецільового використання бюджетних коштів посадовими особами. Охарактеризовано окремі способи вчинення посадовими особами нецільового використання бюджетних коштів. Подано склади злочинів які пов’язані з нецільовим використанням бюджетних коштів.

Ключові слова: бюджетні кошти; нецільове використання; криміналістична характеристика; способи вчинення; типові сліди злочинів; посадові особи.

Іван Писарчук, Лев Гула

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ НЕЦЕЛЕВОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ ДОЛЖНОСТНЫМИ ЛИЦАМИ.

Рассмотрена сущность криминалистической характеристики нецелевого использования бюджетных средств должностными лицами. Очерчены основные элементы криминалистической характеристики на ее развитие. Принято во внимание современное определение криминалистической характеристики нецелевого использования бюджетных средств должностными лицами. Охарактеризованы отдельные способы совершения должностными лицами нецелевого использования бюджетных средств. Поданы составы преступлений которые связаны с нецелевым использованием бюджетных средств.

Ключевые слова: бюджетные средства; нецелевое использование; криминалистическая характеристика; способы совершения; типе следы преступлений; должностные лица.

Ivan Pysarchuk
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure

Lev Hula
Institute of Jurisprudence and Psychology
Lviv Polytechnic National University
Department of Criminal Law and Procedure
Sc. D., Prof

THEORETICAL PRINCIPLES OF CRIMINALISTICS DESCRIPTION OF THE NO-PURPOSE USE OF BUDGETARY FACILITIES BY PUBLIC SERVANTS

Essence of criminalistics description of the no-purpose use of budgetary facilities is considered public servants. The basic elements of criminalistics description are outlined on her development. Modern determination of criminalistics description of the no-purpose use of budgetary facilities is taken into account by public servants. The separate methods of feasance are described by the public servants of the no-purpose use of budgetary facilities. Compositions of crimes are given that is related to the no-purpose use of budgetary facilities.

Key words: budgetary facilities; no-purpose use; criminalistics description; methods of feasance; type tracks of crimes; public servants.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми нецільового використання бюджетних коштів посадовими особами сьогодні на теренах держави ні у кого не викликає сумнівів. Можна констатувати, що нецільове використання бюджетних коштів – це злочинна діяльність, що має складний характер. Перш за все це зумовлено тим, що діяння пов'язані з вчиненням інших злочинів, таких як зловживання службовим становищем, отримання неправомірної вигоди, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, фіктивне підприємництво тощо. Саме тому значна кількість виявлених злочинів, пов'язаних із нецільовим використанням бюджетних коштів, у різних сферах державної діяльності України, зумовлює застосування криміналістичних знань щодо виявлення способів їх вчинення та маскування.

Аналіз дослідження проблеми. Розроблення поняття криміналістичної характеристики злочинів зробили такі вчені: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, І. А. Возгрін, І. Ф. Герасімов, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, В. А. Образцов, М. В. Салтевський, М. О. Селиванов, Л. А. Сергєєв, А. В. Старушкевич, В. Г. Танасевич, Г. І. Шурухнов та ін.

Метою статті є визначення криміналістичної характеристики нецільового використання бюджетних коштів посадовими особами, стан та тенденції.

Виклад основного матеріалу. Для ефективної протидії правопорушенням, пов'язаним з нецільовим використанням бюджетних коштів службовими особами визначення змісту поняття такої протидії, необхідне для безпомилкового застосування її результатів на практиці, глибшого та цілеспрямованішого вивчення, криміногенних умов, що спричиняють поширення такої злочинності, розроблення науково обґрунтованих висновків і рекомендацій, спрямованих на удосконалення стратегії і тактики протидії цьому негативному явищу.

Одне із проблемних питань організації протидії нецільовим використанням бюджетних коштів службовими особами – це процес виявлення і розпізнання ознак злочинних дій та способів учинення службовими особами правопорушень з бюджетними коштами.

Поняття “характеристика” отримало застосування у різних сферах життя і науки. Її розуміють як сукупність визначених параметрів об’єкта, явища у кількісному і якісному вираженні. Відповідно словників “характеристика” – це опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого (чого)-небудь [1, с. 630].

М. В. Салтевський, наприклад, вважає, що характеристика злочину очевидна з потреб конкретної науки, яка його вивчає, і може бути кримінально-правовою, кримінологічною, адміністративно-правовою, криміналістичною та ін. [2, с. 308].

Досліджуючи сутність криміналістичної характеристики злочинів, Г. А. Матусовський зважає на те, що її практичне використання потребує комплексного підходу, пов’язаного із залученням даних інших видів характеристик злочинів (кримінально-правової, кримінологічної, кримінально-процесуальної) [3, с. 144–145]. На можливість існування кримінально-процесуальної характеристики злочинів указують Є. І. Зуєв і Г. І. Шурухнов [4, с. 119], а також А. В. Старушкевич [5, с. 5].

Перше в криміналістичній літературі поняття “криміналістична характеристика злочинів” запропоновано О. Н. Колесніченком (1967 р.). Він писав, що загальна характеристика окремого виду злочину є важливою основою всіх приватних методик і в той же час злочини мають і загальні риси криміналістичного характеру [6, с. 10].

Зазначене висловлювання потребує деякого уточнення. По-перше, такі поняття, як “фактичні дані”, “відомості”, “повідомлення”, у правозастосовній сфері вживають як рівнозначні, зокрема для розкриття сутності інформації [7], а тому вживання одного для пояснення сутності іншого буде не цілком точним.

По-друге, коло обставин, на які вказує автор, містяться в статті 91 КПК України (2012 р.) і вони становлять предмет доказування в кримінальному провадженні.

По-третє, галузеві характеристики злочину висвітлюють ті чи інші його аспекти. Злочин або його окремі елементи є предметом дослідження конкретної галузі знань. Так, предметом кримінального права є відносини, які виникають у результаті вчинення злочину. Кримінологію визначають як науку про злочинність, її сутність і форми виявлення, причини [8, с. 6]. Судова психологія вивчає закономірності психіки людей, які покарані за вчинення протиправних дій [9, с. 16]. Криміналістика розглядається як наука про закономірності слідоутворення під час вчинення злочину [10, с. 8].

В. Г. Танасевич і В. А. Образцов виділяють таке поняття криміналістичної характеристика злочинів: способи вчинення злочинів окремого виду; технічні засоби, застосовані злочинцями; типові матеріальні сліди, які можуть мати значення речових доказів; предмети посягання; особистість злочинця і потерпілого та ін. [11, с. 25].

Р. С. Белкін узагальнюючи наукові точки зору на поняття криміналістичної характеристики злочинів О. М. Васильєва, І. А. Возгріна, І. Ф. Герасімова, О. Н. Колесніченка, В. О. Коновалова, В. Г. Танасевича та ін., визначив її елементи:

- типові слідчі ситуації, оснований на вихідних даних;
- способи вчинення і заховання злочинів, маскування;
- типові матеріальні сліди і можливі місця їх знаходження;
- характеристика особистості злочинця;
- обстановка вчиненого злочину (місце, час, і інші обставини) [12, с. 734].

Деякі вчені вважають криміналістичну характеристику злочинів “моделлю криміналістично значущих ознак”. Так, А. В. Шмонін пише, що під криміналістичною характеристикою злочинів треба розуміти абстрактне наукове поняття про модель криміналістично значущих ознак роду та виду (групи) злочинів, що виявляється в організаційно-упорядкованій сукупності суттєвих обставин їх учинення, а також закономірних зв’язках між ними, які слугують для вирішення безпосередніх завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів [13, с. 161–162].

На нашу думку, більш правильно (у класичному розумінні) визначають криміналістичну характеристику злочинів О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалова, які пишуть, що такою характеристикою називається система відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові і перевірці слідчих версій в розслідуванні конкретних злочинів [14, с. 16].

Зазначимо, що досліджуваний нами вид кримінальної діяльності службових осіб пов'язаний з учиненням безлічі різних злочинів. Усі ці злочини переважно інтегруються в злочинній діяльності, яка характеризується єдністю умислу виконавця, вибором способів, методів і засобів їх підготовки, учинення та приховання, які в основі організують службові особи.

До найбільш важливих пошукових ознак злочинів, що вчиняються в бюджетній сфері, варто віднести: стан, структуру та динаміку зазначених злочинів; спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; місце вчинення; об'єкт злочинного зазіхання; ознаки особистості злочинця; причини та умови, що сприяють вчиненню таких злочинів. Необхідно зазначити, що основне значення в структурі криміналістичної характеристики має дослідження особи злочинця та способів вчинення злочинів.

Науковці характеризують службову особу як таку, що постійно чи тимчасово здійснює функції представника влади або обіймає на підприємстві, в установі, організації незалежно від форми власності посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконує такі обов'язки за спеціальними повноваженнями. До категорії службових осіб не належать лікарі, адвокати, вчителі та інші спеціалісти, що виконують професійні функції; вони розглядаються як службові особи лише за виконання ними певних організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, що породжують відповідні правовідносини. У законодавстві України і діловій практиці термін "службові особи" доволі часто ідентифікується з терміном "посадова особа", хоча в Конституції України (ст. 40, 42, 55, 56), Законі України "Про державну службу" (1993), КАС України (2005) та деяких інших правових актах вони вживаються як різнопорядкові. Службова особа завжди наділена певним обсягом повноважень, і в їхніх межах має право вчиняти дії, що породжують, змінюють або припиняють конкретні правовідносини (наприклад, право найму і звільнення працівників, застосування адміністративних чи дисциплінарних стягнень та ін.). Службові особи можуть застосовувати щодо виконавців заходи організаційного чи виховного характеру, а в необхідних випадках – і примусу; мають право здійснювати контроль чи нагляд за виконанням і дотриманням законів та інших правових актів. Будь-яка службова особа зобов'язана діяти лише на підставі, в межах компетенції та у спосіб, що передбачені законами та іншими нормативно-правовими актами [15, с. 768].

Злочин, вчинений службовою особою – це суспільно небезпечні протиправні діяння, що посягають на авторитет і правомірну діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ чи організацій незалежно від форми власності [16, с. 313].

Спосіб вчинення злочину є центральним елементом криміналістичної характеристики злочинів та головною передумовою виявлення а потім і процесуального пізнання фактів та обставин, пов'язаних з підготовкою та вчиненням конкретного злочину, встановлення винуватості та ступеню причетності до нього тих або інших осіб, визначення напрямку пошуку та фіксації даних, що мають доказове значення.

З погляду задач, що вирішуються правоохоронними органами в процесі протидії злочинам у бюджетній сфері, відомості про спосіб вчинення злочину використовуються для вибору найбільш ефективних засобів і методів, які можна застосувати у відповідній обстановці, а також їх тактично грамотного використання в попередженні і розслідуванні конкретних злочинів. Недостатня розробка вчення про спосіб вчинення злочину в теорії криміналістики вимагає застосовувати окремі положення, розроблені криміналістикою, оскільки будучи більш-менш досконало дослідженими щодо слідчої практики, вони можуть бути певною мірою застосовані для потреб тактики оперативно-розшукового документування.

Отже, знання певних обставин підготовки або вчинення конкретного злочину, в тому числі в бюджетній сфері, дозволяє з певною вірогідністю визначати можливий спосіб цього злочину. З іншого боку, знання способу вчинення злочину дає змогу змодельовати можливу поведінку підозрюваних осіб, визначити де та які сліди злочинної діяльності можуть бути або вже залишені, що суттєво полегшує діяльність із виявлення джерел фактичних даних, їх фіксації та забезпечення їх наступного використання в якості доказів у кримінальному судочинстві.

На думку Г. М. Меретукова, найбільш доцільним є визначення способу злочину як системи об'єктивно й суб'єктивно детермінованих, причинно й функціонально пов'язаних дій злочинця з підготовки, здійснення й приховання злочину, поєднаних із використанням умов місця й часу, знарядь і засобів, що відповідають загальному злочинному задуму й досягненню мети [17, с. 42].

У процесі опитування працівників Національної поліції України встановлено, що до обставин, які впливають на виявлення способу вчинення злочинів посадовими особами в бюджетній сфері, належать: відсутність досвіду практичних органів у виявленні злочину (5 %); висока латентність (60 %); бездіяльність окремих державних контролюючих органів (20 %); корумпованість галузі (15 %).

Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України (ст. 210 від 2012 р.) надає поняття способу нецільового використання бюджетних коштів, яке треба розуміти, як витрачання бюджетних коштів на цілі, що не відповідають: 1) бюджетним призначенням, установленим законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет; 2) напрямам використання бюджетних коштів, визначеним у паспорті бюджетної програми (у разі застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі), або порядку використання бюджетів; 3) бюджетним асигнуванням (розпису бюджету, кошторису, плану використання бюджетних коштів).

Крім того, потрібно зважити на ту обставину, що порушення бюджетного законодавства тісно пов'язані з розкраданням бюджетних коштів, які маскуються укладанням різних угод з комерційними структурами. “Перекачування” бюджетних коштів у кишені недобросовісних державних посадовців і підприємців є досить поширеним явищем останнього часу. Тому досить типовою є ситуація, коли правоохоронними органами спочатку виявляються ознаки порушення бюджетного законодавства, в ході розслідування якого встановлюється низка інших економічних злочинів. У сукупності вони становлять певну технологію злочинного збагачення, в структурі якої бюджетні правопорушення виступають предикатним злочином. Але в процесі перевірки первинної інформації неминує виникає питання про співвідношення розкрадання і нецільового витрачання бюджетних коштів. І тут важливо відразу взяти до уваги: одна з обов'язкових ознак розкрадання – безоплатність. Саме безоплатність вилучення чужого майна обумовлює собою нанесення шкоди власнику коштів або майна. Не є розкраданням таке вилучення чужого майна, яке не пов'язане із нанесенням шкоди власникові цього майна, якщо особа, що вчинила вилучення, повністю його оплачує або надає іншу рівноцінну компенсацію. Натомість, склад ст. 210 КК України є закінченим, наприклад, з моменту нецільового використання бюджетних коштів, тобто списання з відповідного цільового бюджетного рахунку.

Відмінною рисою злочинів у бюджетній сфері з позиції характеристики особи злочинця є те, що більше половини (80,1 % за визначенням оперативних працівників) з числа осіб, що притягаються до кримінальної відповідальності за скоєння злочинів в бюджетній сфері, є керівниками органів і підрозділів відповідних державних установ і підприємств, що володіють правом підпису фінансових документів.

Вивчення кримінальних проваджень та опитування оперативних працівників Національної Поліції дозволило розподілити вищезазначених осіб (з урахуванням службового статусу і компетенції щодо бюджетних коштів) на певні категорії та визначити криміногенність зазначених категорій, виходячи з відповідного співвідношення осіб із певних категорій, відносно яких проводилася перевірка щодо нецільового використання бюджетних коштів:

– головні розпорядники – керівники міністерств та відомств, інших центральних органів – за державним бюджетом, коло яких визначене Бюджетним кодексом, за умов, що в цей бюджетний період законом або рішенням про бюджет їм встановлені бюджетні призначення (1,4 %), керівники місцевих органів – за місцевими бюджетами (28,7 %);

- розпорядники нижчого рівня, до сфери управління яких належать інші розпорядники нижчого рівня – керівники державних виконавчих органів обласного рівня – за державним бюджетом (7,8 %), керівники районних органів – за місцевими бюджетами (24,6 %);
- інші розпорядники нижчого рівня – керівники бюджетних установ (47,6 %);
- отримувачі бюджетних коштів – керівники підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які отримують бюджетні кошти у вигляді різних видів цільової фінансової допомоги – субсидій, субвенцій, кредитів, дотацій, бюджетних позичок, а також для проведення централізованих заходів або виконання передбачених бюджетом програм (36,8 %);
- інші службові особи (не керівники) органів державної влади, бюджетних установ, а також установ, підприємств, організацій, які одержують цільові бюджетні кошти – головні бухгалтери, керівники фінансово-економічних підрозділів, керівники структурних підрозділів установи, які самі не є розпорядниками (отримувачами) бюджетних коштів – (56,6 %);
- службові особи Міністерства фінансів України, місцевих органів Державного казначейства України, які відповідно до законодавства зобов'язані виконувати функції з забезпечення цільового використання фінансування видатків бюджетів, обслуговування рахунків державного та місцевих бюджетів, бюджетних і не бюджетних установ (0,7 %).

Висновки. Дослідження криміналістичної характеристики вказаних злочинів дозволило ґрунтовно класифікувати основних службових осіб, які вчиняють нецільове використання бюджетних коштів, а також визначити супутні злочини які вчиняються службовими особами в процесі використання зазначених коштів.

Окреслення способів вчинення нецільового використання бюджетних коштів службовими особами надасть можливість більш ефективно використовувати криміналістичні засоби виявлення та припинення таких злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тлумачний словник української мови. / укл.: Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Харків; Синтекс, 2002. – 672 с.
2. Специализированный курс криминалистики : учеб. – Київ, НИ и РИО КВШ МВД СССР им. Ф. З. Дзержинского, 1987. – 288 с.
3. Криміналістика. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. / за ред. проф. В. Ю. Шенітька. – Харків: Право, 1998. – С. 144–145.
4. Криминалистика : учеб. пособ. – Москва: Дело, 1988. – 304 с.
5. Старушкевич А. В. Криміналістична характеристика злочинів. – Київ: НТВ “Правник”, 1997. – 63 с.
6. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. докт. юрид. наук. Харьков, 1967. – 35 с.
7. Про інформацію. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. – № 48. – Ст. 650.
8. Лихолоб В. Г. Криминология / В. Г. Лихолоб, В. П. Филонов и др. Київ: Юрінком Інтер, 1997. – 398 с.
9. Дулов А. В. Судебная психология. Минск: Выш. Школа МВД, 1975. – 464 с.
10. Бахин В. П. Предмет науки криминалистики: лекция. Київ: ДП Друкарня МВС, 1999. – 23 с.
11. Танасевич В. Г. і Образцов В. А. О криминалистической характеристике преступлений. Вопросы борьбы с преступностью. – Москва: 1976. – С. 25.
12. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики : учеб. пособ. для вузов / 3-е изд., доп. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.
13. Шмонин А. В. Методология криминалистической методики : моногр. – Москва: Юрлитинформ, 2010. – 416 с.
14. Колесниченко А. Н. Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособ. – Харьков: Юрид. ин-т, 1985. – 92 с.
15. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид. переробл. і доп. – Київ: Юридична думка, 2012. – 1020 с.
16. Чиж І. Характеристика службової особи. Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / відп. ред. : В. В. Коваленко, Є. М. Моїсєєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Т. 6: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). – Київ: Атіка, 2010. – 1128 с.
17. Меретуков Г. М. Криминалистические проблемы борьбы с наркобизнесом организованных преступных групп. Москва: Юность, 1995. – 175 с.

REFERENCES

1. *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy*. [Explanatory dictionary]. Ukladachi Kovalva T. V., Kovryha L. P.. Kharkiv;Synteks, 2002. 672 p.
2. *Spetsyalyzovann kurs krymynalystyky: uchebnyk* [Specialized course of criminalistics]. Kyiv. NY y RYO KVSh MVD SSSR ym. F. Z. Dzerzhynskoho Publ, 1987. 288 p.
3. *Kryminalistyka. Kryminalistychna taktyka i metodyka rozsliduvannia zlochyniv: pidruchnyk dlia studentiv yuryd. vuziv i fak.* [Criminalistics. Forensic tactics and methods for investigating crimes]. za red. prof. V. Yu. Shepitka. Kharkov, Pravo Publ, 1998. pp. 144–145.
4. *Krymynalystyka: ucheb. posobye.* [Criminalistics]. Moscow, Delo Publ, 1988. 304 p.
5. Starushkevych A. V. *Kryminalistychna kharakterystyka zlochyniv* [Criminalistics description of crimes]. Kyiv, NTV “Pravnyk” Publ, 1997. 63 p.
6. Kolesnychenko A. N. *Nauchnye i pravovye osnovy rassledovaniya otdel’nykh vidov prestuplenii: avtoref. dys. dokt. yuryd. nauk.* [Scientific and legal basis for the investigation of certain types of crimes]. Kharkov, 1967. 35 p.
7. *Pro informatsiiu. Zakon Ukrainy.* [About information]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 48. 650 p.
8. *Krymynolohyia.* [Criminology]. Lykholob V. H. V. P. Fylonov y dr. Kyiv. Yurinkom Inter Publ, 1997. 398 p.
9. Dulov A. V. *Sudebnaia psykholohyia.* Mn. : Vyssh. Shkola MVD Publ, 1975. 464p.
10. Bakhyn V. P. *Predmet nauky krymynalystyky: lektsyia.* [Judicial psychology]. Kyiv. DP Drukarnia MVS Publ, 1999. 23 p.
11. Tanasevych V. H. i Obraztsov V. A. *O krymynalystycheskoi kharakterystyke prestuplenyi* [Criminalistics description]. Voprosy borby s prestupnostiu. Moskva. 1976. Vol. P. 25.
12. Belkyn R. S. *Kurs sovetskoi krymynalystyky.* [Criminalistics]. Ucheb. Posobye dlia vuzov. 3-e yzd., dopolnennoe. Moskva. YuNYTY-DANA, Zakon y pravo Publ, 2001. 837 p.
13. Shmonyn A. V. *Metodolohyia krymynalystycheskoi metodyky: monohrafiya.* [Methodology of criminalistics]. Moskva. Yurlytynform Publ, 2010. 416 p.
14. Kolesnychenko A. N. *Krymynalystycheskaia kharakterystyka prestuplenyi: ucheb. posobye.* [Criminalistics of crimes]. Kharkov. Yuryd. yn-t Publ, 1985. 92 p.
15. *Velykyi entsyklopedychnyi yurydychnyi slovnyk* [Legal dictionary]. za red. akad. NAN Ukrainy Yu. S. Shemshuchenka. 2-he vyd. pererobl. i dopovnene. Kyiv Yurydychna dumka Publ, 2012. 1020 p. P. 845.
16. Chyzh I. *Kharakterystyka sluzhbovoi osoby. Mizhnarodna politseiska entsyklopediia: u 10 t.* [International constabulary encyclopaedia]. vidp. red. : V. V. Kovalenko, Ye. M. Moisieiev, V. Ya. Tatsii, Yu. S. Shemshuchenko. T. 6. Operatyvno-rozshukova diialnist politsii (militsii). Description of official person. Kyiv. Atika Publ, 2010. 1128 p.
17. Meretukov H. M. *Krymynalystycheskye problem borbs narkobyznesom orhanyzovannh prestupnh hrupp.* [Criminalistics problems]. Moskva. Yunost Publ, 1995. 175p.

Дата надходження: 06.02.2018 р.